

1 Het aantrekkelijke van een levensloopperspectief op geweld

Arjan Blokland

Na lezing van dit hoofdstuk weet je:

- wat het levensloopperspectief inhoudt;
- welke centrale thema's binnen het levensloopperspectief belangrijk zijn;
- hoe het levensloopperspectief een basis kan vormen voor het begrijpen van de ontwikkeling van geweld.

Na lezing van dit hoofdstuk kan je:

- een inhoudelijke beschrijving geven van de centrale thema's binnen het levensloopperspectief en hun onderlinge samenhang;
- in concrete situaties herkennen hoe deze thema's doorwerken in de levensloop van concrete personen;
- voor jezelf en anderen inzichtelijk maken op welke manier deze thema's betrokken kunnen worden bij de behandeling en bestudering van geweldplegers.

Het bewogen leven van Jan Hoolwerf

'We kregen daar ook klappen. Toen werd ik daarmee gecorrigeerd. Het was allemaal, ja echt die oude kindertehuistoestanden. Iedereen liep in de maat. Dan val je natuurlijk op als je loopt te muiten. Dat zat gewoon in mijn systeem, dus kreeg ik klappen. Op een gegeven moment was het over. Dat ging heel snel, want ik begon terug te slaan. Op mijn dertiende. Ja, dat waren ze niet gewend. Ik kreeg niet zoveel klappen meer en ik had ook niet meer zoveel gezeur aan mijn harses. Toen begon er bij mij een lichtje te branden. Zo van hé, dat is niet verkeerd. Dat ben ik er toen in gaan houden.' (Van Gemert, 2011: 82-83)

'Die rips vond ik leuk, mensen op straat rippen van hun geld. Gewoon toeristen rippen, onder van een mes of een honkbalknuppel. Meestal was het al genoeg dat je met z'n drieën op iemand afliep. Ik vond dat prachtig. Helemaal als je mensen ript, dan zie je dat ze bang zijn. Dat gaf me gewoon een lekker gevoel. Die inbraakjes en zo, dat was mijn ding niet echt.' (Van Gemert, 2011: 91)

'De shotcaller had beslist: We pakken de fileros, de wapens, en dan eropaf. Raken wat je raken kunt, maakt ook niet uit wie het is, als hij maar African-American is. Het moet allemaal snel gebeuren, want het duurt natuurlijk nooit lang. Het is een blitz, en dan sta je tegenover elkaar en dan heb je dat schreeuwen, want dan zijn het weer groepen. Wij waren met nog geen vijftig man, maar we vochten tegen tweehonderd man. Je moet met je handen vechten, je hebt een klein mesje of je hebt een slot in je sok. Ik ben erin gevlogen, heb gestoken, tjak, tjak, tot ik ben neergegaan.' (Van Gemert, 2011: 13)

Inleiding

Dit hoofdstuk introduceert het levensloopperspectief. In paragraaf 1.1 wordt kort ingegaan op wat wordt verstaan onder een levensloop en wat de belangrijkste kenmerken zijn van de levensloopbenadering in het verklaren van menselijk gedrag. Paragraaf 1.2 staat stil bij een aantal belangrijke thema's binnen het levensloopperspectief en hoe deze thema's met elkaar verband houden. We behandelen achtereenvolgens de verschillende 'tijden' die een rol spelen in de levens van mensen. Ook gaan we in op de manier waarop levens met elkaar verbonden kunnen raken en elkaar wederzijds kunnen beïnvloeden. Tot slot staan we stil bij *agency*, de mogelijkheid die mensen hebben om door hun eigen keuzes hun eigen levensloop te sturen. In paragraaf 1.3 worden de tot dan toe behandelde begrippen geïllustreerd aan de hand van het bewogen leven van Jan Hoolwerf, de ik-persoon uit bovenstaand citaat. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een reflectie op de gevolgen van een levensloopperspectief voor de veiligheidszorg in het algemeen en de forensische praktijk in het bijzonder.

1.1 Het levensloopperspectief

1.1.1 Wat is een 'levensloop'?

Transitie en event

Iedere persoon maakt in zijn of haar leven belangrijke gebeurtenissen mee die de overgang markeren tussen twee verschillende situaties. Misschien ben je als kind eens verhuisd naar een andere stad, zijn je ouders gescheiden of heb je sinds kort een betaalde (bij)baan. Als je als kind bent verhuisd naar een andere stad, heb je afscheid moeten nemen van je oude buurtvriendjes en heb je in je nieuwe buurt andere vriendjes moeten maken. Als je ouders

gescheiden zijn, woonde je daarna misschien afwisselend bij je moeder en je vader in plaats van als gezin in één huis. Nu je bent gaan werken, kun je zelf over je geld beschikken en hoef je niet meer bij je ouders aan te kloppen. Een dergelijke overgang tussen twee verschillende situaties wordt binnen het levenslooponderzoek aangeduid met de term *transitie*, terwijl de gebeurtenis die die overgang markeert vaak wordt aangeduid als *event* (Alwin, 2012).

Levensloofdomeinen

Events en transities doen zich voor binnen verschillende *levensloofdomeinen*, zoals gezin, school of werk. Soms is er binnen een levensloofdomein van een mens sprake van slechts een of twee transities gedurende het leven. Misschien is je opa toen hij 14 jaar was voor het bedrijf gaan werken waar hij is blijven werken tot hij met pensioen ging. Vaak blijft het echter niet bij een enkel event en volgen verschillende transities elkaar op. Die reeks events en transities vormen samen iemands *traject*, of *ontwikkelingspad*, binnen een levensloofdomein (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2003; George, 2009). Iemands woontraject kan er bijvoorbeeld uit bestaan dat hij als kind opgroeit in een klein dorpje in Drenthe, als tiener met zijn ouders verhuist naar Deventer, op kamers gaat in Amsterdam, met zijn vriendin een huis koopt in Almere, om later met zijn gezin weer te verhuizen naar het platteland van Oost-Nederland. Op dezelfde manier kan iemands ontwikkelingspad op het gebied van werk, romantische relaties, of een van de vele andere levensloofdomeinen in kaart worden gebracht. Alle ontwikkelingspaden samen vormen de levensloop, zoals verschillende garens samen tot één dik touw worden gedraaid (Elder & O’Rand, 1995; Elder, Kirkpatrick Johnson & Crosnoe, 2003).

1.1.2 Kenmerken van het levensloopperspectief

Ontwikkelingen over de tijd

Uit het bovenstaande zijn drie belangrijke kenmerken van het levensloopperspectief af te leiden. Ten eerste de nadruk die ligt op *ontwikkelingen over de tijd*. Events en transities gaan over overgangen van de ene naar de andere situatie, van de ene periode in iemands leven naar de volgende. Iemands leven staat niet stil, maar verandert constant. Om iemands levensloop goed te kunnen begrijpen is het daarom niet voldoende om te weten hoe het nu met iemand is gesteld, maar is het ook belangrijk om te weten wat daaraan voorafgegaan is (Dannefer, 2003). De transitie van het verhuizen naar Deventer is anders voor iemand die dit doet vanuit een klein Drents dorpje, dan voor iemand die dit doet vanuit een vluchtelingenkamp in Irak. Beiden wonen nu in dezelfde wijk in Deventer, maar hun verschillende achtergrond maakt dat ze wellicht

ook verschillende uitdagingen moeten overwinnen om in hun nieuwe omgeving te kunnen aarden. De aandacht voor ontwikkelingen binnen het leven van personen over de tijd, maakt het levensloopperspectief een *longitudinaal* perspectief.

Onderlinge samenhang

Een tweede kenmerk van het levensloopperspectief is dat er binnen dit perspectief oog is voor de *onderlinge samenhang* tussen ontwikkelingen die zich voordoen in verschillende levensloofdomeinen (Elder, Kirkpatrick Johnson & Crosnoe, 2003). De transitie ‘op kamers gaan in Amsterdam’ is vaak het gevolg van een belangrijke transitie in iemands schooltraject, terwijl ‘een huis kopen in Almere’ op zijn beurt mogelijk wordt gemaakt door een transitie in iemands werktraject. Om een bepaalde transitie in iemands levensloop te kunnen duiden en op waarde te kunnen schatten, is het dus niet alleen zaak het voorafgaande ontwikkelingspad binnen dat ene levensloofdomein te kennen, maar ook inzicht te krijgen in de samenhang tussen die ene transitie en voorafgaande of gelijktijdige transities in andere levensloofdomeinen. Zo kan een verhuizing het gevolg zijn van een huwelijk, maar ook van een echtscheiding of van het vinden van een baan of juist het verliezen van betaald werk. Vaak is de invloed tussen ontwikkelingspaden in verschillende levensloofdomeinen bovendien wederzijds: een zware of stressvolle baan kan leiden tot lichamelijke of psychische problemen, maar lichamelijke of psychische problemen kunnen op hun beurt ook het vinden van een baan in de weg staan.

Interdisciplinair karakter

Een derde kenmerk van het levensloopperspectief is het *interdisciplinaire* karakter (Elder & Ziele, 2009). Verschillende levensloofdomeinen zijn het onderwerp van onderzoek van verschillende wetenschappelijke disciplines. Biologen en medici richten zich op onderwerpen als de ontwikkeling van de hersenen, veranderingen in de hormoonhuishouding en het optreden van lichamelijke gebreken met het stijgen van de leeftijd (Kail & Cavanaugh, 2018). Ontwikkelingspsychologen (zie hoofdstuk 2) en pedagogen bestuderen gezinsrelaties, opvoedingsstijlen en morele ontwikkeling (Arnett Jensen, 2015; Macmillan & Copher, 2005). Sociologen (zie hoofdstuk 3) kijken naar scholing, arbeidsmarktparticipatie en verhuisgedrag (Maas, Van Leeuwen & Mandemakers, 2008). Criminologen kijken naar ontwikkelingspaden in antisociaal, delinquent en crimineel gedrag (Blokland & Nieuwbeerta, 2010; Day & Wiesner, 2019). Antropologen richten zich op de manier waarop personen betekenis geven aan de events en transities die ze meemaken en historici (zie hoofdstuk 4) proberen levenslopen van eerdere generaties te

beschrijven en begrijpen (Hareven, 1991; Hockey & James, 2003). Het levenslopperspectief maakt duidelijk dat onderzoekers uit verschillende disciplines elkaars inzichten nodig hebben. Wat is bijvoorbeeld het verband tussen hersenontwikkeling en delinquent gedrag? Hoe beïnvloeden gezinsrelaties het succes in iemands schoolloopbaan? Wat zijn de gevolgen van een strafblad voor iemands kansen op de arbeidsmarkt? Hoe ervaren Antilliaanse moeders de tienerzwangerschap van hun dochter? En wat is de relatie tussen de toenemende industrialisatie en de dalende huwelijksleeftijd in de tweede helft van de negentiende eeuw?

1.2 Thema's binnen het levenslopperspectief

1.2.1 *Complex samenspel*

De levensloop kan worden gezien als de uitkomst van het complexe samenspel van gebeurtenissen en transitie in de ontwikkelingspaden die het individu in verschillende levensloopp domeinen doorloopt (Elder & O'Rand, 1995; Featherman, 1983). Het levenslopperspectief heeft een longitudinale blik, en tijd is binnen de levensloppenadering dan ook een belangrijke factor. We zullen zien dat de term 'tijd' binnen het levenslopperspectief verschillende betekenissen kan hebben. Zoals de ontwikkelingspaden in verschillende levensloopp domeinen met elkaar verband houden, zo kunnen ook de levenslopen van verschillende personen met elkaar verknoot raken en elkaar wederzijds beïnvloeden. Individuele levenslopen voltrekken zich met andere woorden niet in een sociaal vacuüm. Tot slot zijn mensen geen willoze speelbal van de gebeurtenissen die zich in hun leven voltrekken. Door de keuzes die we maken, kunnen we het verloop van onze eigen levensloop (en die van anderen) beïnvloeden. De relaties tussen de verschillende thema's binnen het levenslopperspectief zijn schematisch weergegeven in figuur 1.